

OSMANLI-RUS HUDUDUNDA BİR KALE: XVIII. YÜZYILDA HOTİN

Ömer Bıyık*

Özet

Günümüzde Ukrayna topraklarının batı bölgesinde Chernovits şehrine bağlı bir kasaba olan Hotin, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ile Rusya arasında süren askerî mücadelelerde oynadığı rol ile dikkat çekmiştir. 1713'ten sonra yapılan idarî düzenleme ile yönetimi doğrudan Osmanlı Devleti'ne geçen ve sancak statüsü verilen Hotin, bu yüzyılda üç kez Rus işgaline maruz kalmıştır. 1713'ten 1806'ya kadar geçen dönemde Hotin'de Türk-İslam kurumları tesis edilmeye çalışılmış ancak bölgenin savaş alanına dönmesi yüzünden yaşanan tahribat ve yıkımın etkisi ile söz konusu tasarı tam anlamı ile gerçekleşmemiştir. Çalışmamızda Osmanlı-Rus askerî mücadeleleri çerçevesinde Hotin Kalesi'nin durumu ele alınmış, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hotin Tapu Tahrir Defterleri'nden elde edilen verilerden ve XVIII. yüzyılın ünlü coğrafyacılarından olup, Hotin'de resmi görevlerde bulunan, Bartınlı İbrahim Hamdi'nin "Atlas" adlı eserinde anlattığı çok değerli bilgilerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hotin Kalesi, Osmanlı Devleti, Rusya, Lipka Tatarları, Bartınlı İbrahim Hamdi*

Abstract

A Fortress on the Border Ottoman-Russia: Khotyn in the 18th Century

Khotyn, now a town situated in the city of *Chernovits*, on western Ukraine, stood out with its role in the military struggle between the Ottoman State and Russia Empire throughout the 18th century. Khotyn Fortress, built on the right bank of Dniester River in the Middle Age, was seen by Russia as the key of conquering the Balkans. From the Ottoman military point of view, this border fortress meant an outpost for the defense of eastern European territories. With administrative arrangements after 1713, it started to be directly governed by the Ottoman State as a *sancak* and it experienced Russian invasion three times in that century. The years between 1713 and 1806, Ottomans tried to establish Turkish-Islamic institutions but that project was not completed due to the destruction of the wars. In this article, the situation of the Khotyn Fortress is examined in the frame of Ottoman-Russian military struggles in the 18th century. The data get from the *Khotyn Surveys of Ottoman* catalogued in The Prime Ministry Ottoman Archive in Istanbul and the very valuable information from *Atlas*, written by Bartınlı İbrahim Hamdi, who had official duties in Khotyn and regarded as one of the most important geographers of 18th century, have been useful for this study. In brief, the political and socio-economic status of Khotyn in 18th century has been examined in this article.

Key Words: *Khotyn Fortress, Ottoman State, Russia, Lipka Tatars, Bartınlı İbrahim Hamdi*

* Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir. omer.biyik@gmail.com

GİRİŞ

Serhat şehirleri yalnızca tâbi olduğu memleketin kültürel özelliklerini ve genel karakterini yansıtmaz, aynı zamanda sınırdaş olduğu komşu ülkelerin bir takım ortak değerlerini de bünyesinde barındırır. Tarihi geçmişiyle, sınırdaş ülkeleri ortak paydada buluşturur. Ülke topraklarına gelebilecek tehdit ve saldırılardan ilk önce etkilenen uç şehirler, iç bölgelerin savunulmasında muazzam bir role sahiptirler. Aynı zamanda dış memleketlere yapılacak seferlerde çoğunlukla askerî üs olarak vazife görmesi açısından da değerlidirler. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'daki uç şehirlerinden biri olan Hotin, bölge coğrafyasında Osmanlı Devleti'nin yanı sıra Lehistan ve Rusya arasındaki mücadelelere sahne olmuş, çoğu zaman düşman devletlerin istilasına maruz kalmış, büyük yıkım ve tahribata uğramıştır.

XVII. yüzyılda Lehistan, XVIII. yüzyılda ise Rusya ile mücadelelerde ön plana çıkan Hotin Kalesi'nin tahkimâtı, özellikle 1711 Prut Savaşı'ndan sonra Rusya'dan gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı daha da güçlendirilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, 1713 yılında Hotin'i doğrudan yönetimi altına alarak Boğdan'dan ayırmış, daha sonra sancak haline getirmiştir. 1718 yılında Hotin Sancağı'nın etrafındaki köylerle birlikte tahriri yapılmış, bölgenin geliri kale muhafızlarına ocaklık olarak tevcih edilmiştir¹.

1718 yılında 1806 yılına kadar yaklaşık bir asır boyunca Osmanlı idaresi altında kalan bu serhat kalenin, gerek imar faaliyetleri, gerekse Lipka Tatarlarının buraya yerleştirilmeleri ile başlayan süreçte meydana gelen değişim ve dönüşümün etkileri, özellikle XVIII. yüzyılın ilk yarısında açıkça görülmektedir. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile bu yüzyılda yaptığı savaşlar sırasında şehrin üç kez işgal ve istilaya maruz kalması, pek çok yapının tahrip olmasına neden olmuştur.

XVIII. Yüzyıla Kadar Hotin Kalesi

Günümüzde Ukrayna topraklarının batı ucunda yer alan “Cernovits”e bağlı bir şehir olan Hotin, Ortaçağda Turla (Dinyester) Nehri kıyısında inşa edilen Hotin Kalesi etrafında gelişmiştir. Doğal savunma özelliği ile kale, bölgede askeri-stratejik önemini her zaman muhafaza etmiştir. XIV - XVIII. yüzyıllar arasında Baltık'tan Akdeniz'e uzanan kuzey-güney ticaret hattı üzerinde bulunması burayı cazip bir ticaret merkezi olarak ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bölgede kurulan panayırlar, iktisadî hayatın canlılığına katkı sağlamıştır².

¹ BOA, TT 888.

² XVI. yüzyılda ticaret kervanlarının güzergâhı normal olarak *Kamaniçe-Hotin-Stefaneşti-Yaş-Tecuci* hattını izleyip Tuna'ya ulaşıyordu. Lehistan-Osmanlı Devleti ticaretinde Polonya, ithal ettiği şarap, sığır, balık, tuz ve hayvan derilerini, *Hotin, Yaroslav, Lviv* gibi yerlerdeki panayırlara yönlendiriyordu. Bkz. İnalçık 2000, s.362 ve 431.

Osmanlı hâkimiyetinden önce Boğdan beylerinin kontrolünde olan Hotin, bu dönemde Lehliler ile yapılan mücadelelere sık sık konu olmuştu. Ayrıca, şehrin ticarî potansiyelinden ve stratejik konumundan kaynaklanan önemine binaen Lehistan ile Osmanlı Devleti arasındaki hâkimiyet mücadelelerinin yaşanmasına da neden teşkil etmişti. Öyle ki, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Lehistan üzerine yaptığı seferlerde bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Esasen Osmanlılar ilk defa Fatih Mehmed döneminde bölge ile ilgilenmişlerdi. Boğdan Voyvodası Stefan Cel Mare, 1475 yılında Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu mağlup etmiş, ancak ertesi yıl padişahın bizzat katıldığı seferde Boğdan toprakları büyük ölçüde kontrol altına alınmıştı. II. Bayezid döneminde 1484 yılında Kili ve Akkerman kalelerinin alınmasıyla Boğdan toprakları tümüyle ve kat'i olarak Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Kanunî Süleyman döneminde isyan eden voyvoda Petru Rareş'e karşı 1538 yılında açılan savaşta voyvoda Transilvanya'ya kaçmıştı. Bu arada Hotin Kalesi Lehistan kralı tarafından işgal edildi. Bu dönemde Lehistan Krallığı ile Boğdan Voyvodalığı arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olan Hotin, sık sık el değiştiriyordu. XVI. yüzyıl sonlarında Eflak prensinin Hotin'e kadar ilerleyerek Boğdan topraklarına hâkim olması ve Erdel'i de prensliğine dâhil etmesiyle oluşturulan birlik uzun sürmedi. 1600 yılında Eflak prensinin Avusturyalılar tarafından öldürülmesi üzerine üç beylik yeniden ayrıldı³.

XVII. yüzyılda Boğdan ve Doğu Avrupa'da yaşanan hadiseler Osmanlı Devleti'nin dikkatini bölgeye yoğunlaştırıyordu. 1618 yılında eski Boğdan yöneticisi ve aile üyeleri, Lehliler ve Kazaklarla işbirliği yaparak mevcut voyvoda Radol'u tahttan indirip Boğdan'ı ele geçirmişti. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetlerinin başında görevlendirilen Bosna Beylerbeyi İskender Paşa, Boğdan'a saldıran Kazak taburunu mağlup etmiş, isyancılar tutuklanmış ve Voyvoda Radol yeniden Boğdan tahtına oturmuştu⁴. Kazaklarla işbirliği halinde olan Lehistan kralının gerek Osmanlı Devleti'ne bağlı Boğdan'ın içişlerine müdahalesi, gerekse topraklarına saldırarak Hotin Kalesi'ni işgal etmesi üzerine 7 Cemaziyahir 1030 (29 Nisan 1621) tarihinde Osmanlı padişahı II. Osman, Lehistan üzerine sefer düzenlenmesine karar verdi. Bizzat padişahın da katıldığı bu seferde Kırım Tatar birlikleri de bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri tüm çabalarına rağmen Lehlileri mağlup edemedi⁵. Neticede Boğdan Voyvodası Radol'un tavassutuyla yapılan anlaşmaya göre Hotin, eskiden olduğu gibi

³ Özcan 1992, s.269-270.

⁴ Peçevi 1971, s.323.

⁵ Peçevi 1971, s.351.

Boğdan'a geri verilecek ve Kazaklar da Osmanlı ülkesine saldırmayacaktı⁶. 1657'de Erdel Kralı II. Rakoczi György'nin, Lehistan tahtında hak iddiasıyla burayı istilaya kalkışması, Osmanlı Devleti ile arasının açılmasına neden oldu. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Hotin'e girerek duruma müdahale ettiler⁷.

1672 yılında Osmanlı Devleti'nin Kamanıçe Kalesi'ni alması, hâkimiyet sahasını Boğdan'ın kuzeyine taşımıştı. Osmanlıların Podolya'ya hâkimiyeti ile başlayan ve 1699 Karlofça Antlaşması'na dek uzanan süreçte bölge adeta savaş alanına dönüşmüş, Hotin Kalesi de stratejik önemine binaen taraflarca elde tutulması mühim bir merkez olmuştu. Bu dönemde kale, Osmanlı Devleti ile Lehistan Krallığı arasında birkaç kez el değiştirmiştir. 1673'te Lehistan'ın Podolya üzerinde hak iddiası ve yapılan antlaşma şartlarına uymaması yeni bir savaşı başlatmıştır⁸. Bu arada, Eflak ve Boğdan voyvodaları tâbi oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı Lehistan kralı ile birlikte hareket etmişlerdir. 1673'te Hotin Kalesi'ne saldıran Lehililer kaleyi savunan Vezir Hüseyin Paşa'nın gayretlerine rağmen burayı ele geçirdiler. Kaleyi terk eden Osmanlı kuvvetleri Turla nehri üzerinde kurulan köprü vasıtasıyla Kamanıçe Kalesi'ne yönelmiş ancak çok sayıda kayıp vermişti⁹. Amansız mücadeleler sonucunda 25 Temmuz 1674'de Hotin Kalesi yeniden Osmanlı kuvvetlerince ele geçirildi¹⁰. Bu dönemde meydana gelen savaşlar neticesinde Nisan 1678'de Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında Zurawno (İzvança) Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın içeriği Bucuş Antlaşması (1672) ile hemen hemen aynıydı¹¹. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırı sağlamlaştırıldı. Bölgeye yönelik tehditleri önlemek amacıyla sınırdaki kalelerin yıkılması düşünüldü. Hotin kalesi de bundan etkilendi ve Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın emri ile tamamen olmasa da büyük çapta tahrip edildi¹².

Karlofça Antlaşması ile Podolya'yı Lehistan'a terk eden Osmanlı Devleti, Podolya'da tesis ettiği Kazak Hatmanlığı'nı lağvetmiş, buradaki en önemli kalelerden biri olan Kamanıçe'yi boşaltmıştı¹³. Böylece Hotin, Doğu Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin ileri karakolu pozisyonuyla bundan sonra daha fazla ön planda yer alarak, Kamanıçe Kalesi'nin kaybindan sonra Osmanlı topraklarına

⁶ Peçevi 1971, s.354.

⁷ Kolodziejczyk 1998, s.254.

⁸ Abdurrahman Abdi Paşa 2008, s.359-362.

⁹ Abdurrahman Abdi Paşa 2008, s.416; *Vekayi'namesi*'de bu durum: "...eyyam-ı muharebede Bosna Beglerbegisi Süleyman Paşa ve Selanik Begi ve Ohri Begi ve Zağarcı-başı ve Sağ kol Alay Begi ve Yeşil bayrak Ağası ve Bosna Mir-alemi giriftar olmuşlar idi. Zalike takdirü'l-azizi'l-alim. Amma bi avni'llahi Teala küffardan dahi çok melain-i düzah-karin katl olunup ceza vü sezaların bulmuşlar idi..." ifade edilmiştir; Ayrıca Silahdar 1928, s.628-631.

¹⁰ İsâ-zâde, s.132.

¹¹ İnbaşı 2004, s.194.

¹² Decei 1967, s.570.

¹³ Özcan 2001, s.506.

kuzeyden gelebilecek bir Rus tehdidi karşısında kalkan vazifesi görmeye başlıyordu.

XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa’da Osmanlı Devleti toprakları üzerinde hâkimiyet kurma politikasında yeni güç ve tehdit algısı açısından bir değişiklik söz konusuydu. Lehistan Krallığı’nın, bu yüzyılda gücü ve etkisi azalmış, Rusya, hem Kırım ve Kafkas toprakları üzerinde hem de Doğu Avrupa’da Osmanlı Devleti’ni tehdit eden birgüç haline gelmişti¹⁴.

XVIII. yy. Başlarından 1739 Belgrad Antlaşması’na Kadar Hotin Kalesi

Karlofça Antlaşması’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin Doğu Avrupa topraklarındaki en önemli kalelerinden biri haline gelen Hotin, XVIII. yüzyılda özellikle Rusya’nın *Kara Boğdan* topraklarına yönelik izlediği politika sonucu tahribata maruz kalan ilk yerlerden biri olmuştu. Bunun önemini kavrayan Osmanlı hükümeti Hotin’in idarî statüsünde değişikliğe giderek burayı, Boğdan’dan ayırıp Özü eyaletine bağlı bir sancak haline getirmişti. Doğal savunma imkânına sahip bir kale olan Hotin, Turla Nehri’nin hemen kenarında olmasının müspet ve menfi yönlerini birlikte yaşamıştır. Nehrin diğer yakası ile ulaşım ancak Turla Nehri üzerine inşa edilen bir köprü vasıtasıyla sağlanıyordu. Dolayısıyla Hotin’e nehrin diğer yakasından gelebilecek bir tehdit, bu açıdan kolaylıkla bertaraf edilebilirdi. Ancak savaş stratejisi açısından yapılan hatalar, kimi zaman aksi bir duruma da yol açabiliyordu. Bu yüzyıl boyunca meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları sırasında Hotin Kalesi, birçok kez Rusların işgaline uğramaktan kurtulamamıştır. Çar I. Petro döneminde Rusların Azak’a ulaşmak ve Dyneper Havzası’nı ele geçirmek, Karadeniz’e ve Rumeli’ye yönelik askeri hedefleri arasında en başta yer alıyordu. Ayrıca Bender ve Hotin, Rumeli’ye açılan kapı olarak nitelendiriliyordu¹⁵.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin doğrudan idaresi altına bağlandıktan sonra Hotin, 1739, 1769 ve 1788 yıllarında üç kez Rusların işgaline maruz kalmıştı. Bu işgallerde şehir büyük yağma ve tahribata uğramıştı.

1711 yılında Rus çarının Boğdan üzerine saldırı teşebbüsünde bulunması ve yaşanabilecek olası bir felaketin önlenmesi doğrultusunda alınacak tedbirler, Hotin Kalesi’ni ön plana çıkarmıştı. Daha önce yıkılan ancak kalıntıları günümüze kadar ulaşabilen eski kalenin etrafını çevirecek şekilde yeni bir kalenin yapılması kararlaştırıldı. Kalenin inşasından sonra da istihkâmını güçlendirmenin gerekliliği önem kazandı. Bu doğrultuda 1713 yılında, Osmanlı hükümdarı III. Ahmed zamanında, özellikle kalenin güney cephesi sağlamlaştırılarak gerekli tüm ihtiyaçları karşılanıp tahkim edildi. Bunun sonucunda kale, tam anlamıyla askeri harekâtlar için bir üs ve cephanelik haline

¹⁴ Uzunçarşılı 1983, s.78.

¹⁵ Bushkovitch 2006, s.494-495.

getirilmiş ve bölgeye yapılacak saldırılardan korunma hususunda elverişli bir duruma kavuşturulmuştu¹⁶. Hotin böylelikle Kamanıçe Kalesi'nin kaybindan sonra, Osmanlı topraklarına kuzeyden gelebilecek bir Rus tehdidi karşısında kalkan vazifesi görmeye başlamıştı.

Hotin Sancağı'nın Kurulması

1621 yılında Lehistan Krallığı'ndan alınarak Boğdan Voyvodalığı'na dâhil edilen Hotin Kalesi, Osmanlı muhafazasına, etrafındaki nahiyeler ve köyler ise Boğdan'a bırakılmıştı. 1711'den sonra yapılan idarî değişiklikle Boğdan'dan ayrılan Hotin, köyleri ve nahiyeleri ile birlikte Osmanlı idaresi altına alınarak *sancak* statüsüne sokulmuştu.

Esasen Hotin'in Boğdan'dan koparılıp doğrudan doğruya Osmanlı hükümeti idaresi altına alınmasında, kuzey sınırlarının güvenliği için oluşturulan yeni stratejinin etkisi vardır. XVIII. yüzyılda bölgede değişen güç dengesinde Lehistan'ın zayıflaması ve Rusya'nın yükselen bir güç olarak bölgeyi tehdit etmesi etkili olmuştur. Akkerman Seraskeri Abdi Paşa, Lehistan tahtına eski kral Stanislav Leszczyński'yi çıkarmak için çaba sarfetmesine rağmen bunu başaramamıştı. Ancak Abdi Paşa, 1713'te Hotin'in ele geçirilmesine muvaffak oldu. Bölgede Osmanlı hâkimiyetini tam anlamı ile tesis etmek, dolayısıyla Hotin'in idarî hukukunda düzenlemelere gitme fikrinin oluşmasında; İsveç Kralı XII. Karl'ın telkini ya da bölgede bir zafer kazanıldığının ispat etme düşüncesi etkili olmuştur. Fakat daha önemlisi Boğdan yönetimindeki Hotin'in istikrarsız bir şekilde el değiştirmesi, sağlam bir şekilde savunulamaması ve voyvodanın merkeze güven vermemesi risk oluşturmaktaydı. Bu nedenle Haleb Beylerbeyi Mustafa Paşa, Sadrazam İznikli Cin Ali Paşa tarafından, Hotin köylerini teftiş etmekle görevlendirildi. Yeniçeri hasekilerinden Mustafa Ağa Hotin'in ilk Osmanlı muhafızı olarak görev yaptı. Onun ilk görevi de Hotin Kalesi'nin tamiri olmuştu¹⁷.

Öte yandan bir başka mesele de bölgedeki Lipka Tatarlarının Hotin ve çevresindeki köylere yerleştirilmesidir. Bu hususta verilen emirlerin çeşitli nedenlerle yerine getirilemediği söz konusu dönemde yazılan fermanlardan anlaşılmaktadır. Öyle ki, 1131 (1718) tarihli Defterdar Vekili Hüseyin Efendi'ye yazılan bir ferman suretinde Hotin nahiyesinde yer alan köylerin zeamet ve tımar olarak Lipka taifesine verilmesi kararlaştırılmış, bu doğrultuda bir tahririn yapılması istenmiştir. Ancak çeşitli nedenlerle bu gerçekleştirilememiş, ¹⁸ Lipka taifesinin mağduriyetlerini merkeze iletmeleri

¹⁶ Aksan 1995, s.74-75.

¹⁷ Decei 1967, s.571.

¹⁸ BOA, TT 888, s.111'de Evahir-i Muharrem sene 1131 (Kasım/Aralık 1718) tarihli Defterdar Vekili Hüseyin'e yazılan hükümde bu durum "Bundan akdem Hotin kal'asına tahsis olunan Hotin nahiyesinde vâki kurayı Lipka taifesine zeamet ve tımar verilmek üzere tahrir eylemek

üzerine bu hususta yeni bir görevlendirme yapılmıştır. Baş defterdarın önerisi ile tahrir için Defterdar Vekili Hüseyin görevlendirilmiştir. Buna göre, Hotin Kalesi'ne bağlı arazi, köy ve mezraların reayasıyla birlikte gelirleri; raiyyet rüsûmu ve diğer mükellefiyetlere dair hususlar, ayrıntılı bir şekilde, mufassal deftere yazılacak, bununla birlikte bir de icmal defteri oluşturulacaktı. Tahrirde Hotin Kalesi'ndeki *Gönüllüyân-ı Yemin ve Yesar Cemaati* neferlerine, yine kalede görev yapan *Beşlüyân-ı Evvel, Sâni, Sâlis* ve *Râbi* ile diğer atlı birliklere tımar dağıtılması kararlaştırılmıştır. Öte yandan kendilerine toprak tahsis edilerek bölgeye iskânı planlanan Lipka Tatarlarına ve sonradan bu cemaate dâhil olanlara da tımar şartları ve mükellefiyetlerinin bilincinde olmaları koşulu ile bu toprakların dağıtılması kararlaştırılmıştır¹⁹.

Osmanlı Devleti'nin idaresine bağlandıktan sonra çeşitli tarihlerde tahriri yapılan Hotin'e ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde üç defter bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki *Tapu Tahrir Defterleri* kataloğunda 888 numara ile kayıtlı olup 1718 yılına aittir. Hotin nahiyesi ve köylerinin gelirleri ile tevcih edilen tımarları gösteren mufassal defterin tahriri için Defterdar Vekili Hüseyin Efendi görevlendirilmiştir. Defterde 196 köy kayıtlıdır. Bunların 100'ünün reyası olmayıp, dışarıdan gelenlerce (*haric ez-raiyyet*) ziraat olduğu kayıtlarda belirtilmiştir. Geriye kalan 96 köyün reyası ile birlikte hâsılatı ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. İkinci tahrir 1728 yılında yapılmıştır. Bununla ilgili olarak *Tapu Tahrir Defteri* 889 Numara ile kayıtlı bir mufassal defter bulunmaktadır. Defterin muharriri Kara Mustafa Ağa'dır. Bu tahrirde 170 köyün geliri yazılıdır. Üçüncüsü ise *Tapu Tahrir Defterleri* kataloğunda 927 numara ile kayıtlıdır. *İcmal-i Livâ-i Hotin* başlığı ile 1745 yılında yazıldığı anlaşılan deftere 23 Ekim 1765 ve 8 Mart 1794 tarihli şerhler düşülmüştür.

1718 (1131) tarihli Mufassal Defter'deki bilgilere göre, Hotin merkezi ve varoşundan elde edilen gelirlerin bir kısmı hass-ı hümayun (padişah hassı) olarak kaydedilmiştir. Bunlar, gümrük, tahmis ve kantar resimleri ile şem'hane (mumhane) ve kireçhane mukataası gelirleridir. Ayrıca *Otak* isimli köyün en başta gelen geliri olan "bâc-ı ubur-ı nehr-i Turla" ve "bâc-ı hıml" adıyla alınan Turla Nehri'nden geçiş ve taşıma ücretleri, bâc-ı bazar, ispençe resmi ile ihtisâb ve ihzariye, beytü'l-mal-ı amme ve hassa, yava ve kaçgun, müjdegâni-i abd-ı abik gibi kalemlerden elde edilen gelirlerden oluşmaktaydı. Buna göre hass-ı hümayûn için tahsis edilen toplam miktar senelik 8 yük 35.600 akçedir.

Hotin nahiyesi ve varoşunda yaşayanlardan alınan bad-ı heva, cürm-i cinayet vs. vergiler ile kaleye yakın bazı yerlerin öşür ve resimlerinden elde edilecek senelik 26.761 akçe, Hotin muhafızlarına has olarak tahsis edilmiş, geri kalanlar ise zeamet ve tımar olarak dağıtılmıştır.

içün sâbıkâ sipah kâtibi olan Mustafa tayin olunub lakin ba'zı illet ve avarız tattarruku hasebiyle itibara seza tahrire muvaffak olamaduğundan alâ hâli kalmakla..." olarak ifade edilmiştir.

¹⁹ BOA, TT 888, s.111.

Hotin'in bir serhat kalesi olmasından dolayı burada yaşayan halkın özel durumu göz önünde bulundurularak vergi, resim ve harçların miktarı tayin ediliyordu. Burada yaşayan reayadan alınacak ispençe miktarı 60'ar akçe olarak belirlenmiş daha fazla alınmaması kararlaştırılmıştır²⁰. Osmanlı Devleti'nde zimmîden alınan bir baş vergisi olan ispençeyi, *buluğa ermiş her Gayrimüslim, Hıristiyan veya Yahudi öderdi*. Bununla birlikte ispençe ödeyen bir Gayrimüslimin elindeki çiftliği bir Müslüman'ın eline geçtiğinde, Müslüman askerî sınıftan dahi olsa, haraçla birlikte ispençeyi de ödemekle yükümlüydü²¹. Lehistan'dan Hotin ve yöresine göç etmiş ve bu topraklarda iskân edilmiş Lipkalar, Müslüman oldukları halde ispençe vergisi ile karşılaşmışlardır. Ancak normal şartlarda ispençeye tâbi olmalarına rağmen bu vergiden muaf tutulmuşlardır²².

1131 (1718) Tarihli Hotin Tahrir Defteri'ne Göre Has Gelirleri

Gelir	Nev'i	Senelik Akçe
Mukataa-i resm-i gümrük	hass-ı hümayun	660.000
Mukataa-i tahmis ve kantar maa-şem'hane-i asel	hass-ı hümayun	43.600
Resm-i bac-ı bazar maa-resm-i ispenç ve ihtisab ve ihzariye ber vech-i tahmin	hass-ı hümayun	6.000
Mukataa-i kerçhane der-haric-i Hotin	hass-ı hümayun	30.000
Beytülmal-ı amme ve hassa, yava ve kaçgun ve müjdegâni-i abd-ı abık der nefsi-i Hotin ber-vech-i tahmin	hass-ı hümayun	12.000
Mukataa-i bac-ı ubur-ı nehr-i Turla der karye-i Otak	hass-ı hümayun	60.000
Resm-i vam, cürm-i cinayet ve bad-ı heva ve gayruhu der nefsi-i Hotin	hass-ı hümayun	6.000
Mukataa-i vam ²³ , bac-ı hıml der karye-i Otak	hass-ı hümayun	24.000
Öşür ve resimler (Kale yakınındaki bölgede)	Hass-ı muhafız-ı Hotin	20.461
Toplam		862.061 ²⁴

²⁰ TT 888, s.111'de bu durum "...reayası istimalet ve himayete muhtaclar olmağla resm-i ispençeleri tahrir olunduğu vechle altmışar akçe alınub ziyade alınmamak üzere şart kılınub..." şeklinde açıklanmıştır.

²¹ İnalçık 1959, s.603.

²² BOA, 888 nolu Tahrir Defteri'nde bu durum Lipkaların yaşadığı tüm köyler için "Karye-i mezburede sâkin Lipka taifesinin amirleri Lehlü olmağla resm-i ispençeleri alınmayub ancak aherin raiyyetin istihdam iderlerse rüsüm-ı raiyyetlerin zabitlerine eda ideler" olarak ifade edilmiştir.

²³ TT 888, s. 112; Burada Vam vergisi; *mukataa-i vam* ve *resm-i vam* olarak belirtilmekle birlikte "mukataa-i vam ki bac-ı hımldır der karye-i Otak nehr-i Turla mürur idenlerin yüklerinden kadimden resm-i vam ne ise ol vechle alınur..." şeklinde açıklanmıştır.

²⁴ Kâtip yanlış olarak toplamda 835.600 olarak hesaplamıştır.

Hotin'e yakın ve Turla Nehri kıyısında yer alan *Otak Köyü*, özellikle coğrafi konumu ve ticarî avantajı ile ön plana çıkmış zengin bir köydür. *Bot* tabir edilen bir tür sal ile Turla Nehri geçişlerinden alınan *bac* miktarı senelik 60.000 akçeye tekabül etmekteydi. Köyün bir diğer geliri de *bac-ı huml* adıyla nehirden yük geçişleri için tahsil edilen vergidir ki, bu da senelik 24.000 akçe idi. Bu iki gelir kalemi de padişah hası olarak kaydedilmiştir. Köyün yıllık öşür ve rüsûmundan elde edilen 12.513 akçe ile birlikte toplamda 96.513 akçelik bir gelire sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hotin köylerinden biri de geliri *has* olarak Hotin muhafızlarına tahsis edilen *Kalaşkoçça* ya da nam-ı diğer *Paşa* isimli köydür. 115 neferi bulunan köy, yıllık 39.590 akçelik geliriyle bölgenin zengin köylerinden biridir. Öte yandan ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu köylerin yanında Turla ve Prut nehirleri kenarında kurulmuş köyler ticarî özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Buralarda kurulan panayırların yanı sıra nehir geçişlerinden alınan *bac-ı ubur* ve *bac-ı huml* vergileri bunu kanıtlar niteliktedir. *Şirkofça*, *Şeterviç*, *Kosteşti*, *Bogdaneşti*, *Kasantı*, *Gajcabeni*, Prut Nehri sahilinde, *Voloşmova*, *Yerkofça*, *Şiveteneşti*, *Temürce nam-ı diğer Körköfçe* Turla Nehri kıyısında bulunan köylerdendir²⁵.

XVIII. yüzyıl başlarında Hotin ve köylerinde yaşayan reaya ağırlıklı olarak Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Ayrıca bölgede sâkin Lipka Tatarları, nüfus dağılımında dikkate değer bir orana sahipti. 888 Numaralı Tahrir Defteri'ne göre vergiye esas 2.819 nefer Gayrimüslim reaya ile 870 nefer Lipka Tatarları bulunmaktaydı. Buna göre vergiye tâbi nüfusun %76'sını Gayrimüslimler, %24'ünü de Müslüman Lipka Tatarları oluşturuyordu²⁶.

Hotin'de Lipkalar

XIV. yüzyıldan itibaren Altın Orda ve Kırım topraklarından Litvanya Krallığı'na göç eden "Lipka Tatarları" ya da "Litvanya Tatarları"²⁷ Müslüman kimliklerini muhafaza ederek uzun süre bu ülkede yaşadılar. Bağlı buldukları ülkenin siyasi ve sosyal şartları karşısında özellikle dinî ve ulusal kimliklerini muhafaza etme gayreti içinde olmuşlar, İslam kâidelerinin öğrenilmesi ve öğretilmesine çaba göstermişlerdir. Bu açıdan gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Kırım Hanlığı ile olan münasebetlerini uzun süre devam ettirmişlerdir. Litvanya ve Lehistan'da yaşayan Lipkalar, Osmanlı memleketleri ile ticari münasebetlerinin yanı sıra XVII. yüzyılda vukubulan Osmanlı-Lehistan muharebelerinde de rol oynamışlardır²⁸.

²⁵ TT 888 ve TT 889.

²⁶ BOA, 888 No'lu TD'ne göre, Hotin ve köylerinde toplam reaya 3.689 neferdir. Nefer sayısının 5 ile çarpımıyla elde edilen tahmini nüfus 18.445 olarak hesaplanmaktadır.

²⁷ Lipka Tatarları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Orhonlu 1971.

²⁸ Orhonlu 1971, s.67.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Lipkaların Lehistan'dan Osmanlı topraklarına göç hareketi başlamış, sonraki yüzyılda da bu hareket devam etmiştir. Özellikle Hotin ve Kamanıçe yöresinde iskân edilmişler, bunun yanı sıra Dobruca, Anadolu (Hüdavendigâr Sancağı) ve Kızılırmak yöresine de yerleştirilmişlerdir²⁹. Daha çok köylerde sâkin olmakla beraber Osmanlı ordusunda süvari birlikleri içinde değerlendirilen Lipkalar, XVIII. yüzyıl başlarında Hotin'de bir de mahalle kurmuşlardı³⁰.

1718 yılı tahririnde Hotin'deki Lipkalardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir. Buna göre, kendilerine verilecek zeamet ve tımarların dağıtımında, önceden bölgeye yerleşmiş olanlar ile sonradan gelmiş olanlar şeklinde yapılan bir ayırımdan Lipkaların göçlerinin XVIII. yüzyıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte sonradan gelen Lipkalara tımar usul ve kaidelerini bilme şartıyla toprak verilebilecekti³¹. 1718 yılı tahririnde 156 Lipkaya tımar tevcih edilmişti³². Hotin köylerinden *Korhelik*, *Dankofça*, *Rokşin*, *Sirofça*, *Karlıko*, *Yedutifa*, *Lonça*, *Tuveyan* ve *Akmescid*'in ekseri reayasını oluşturan Lipkalar, aynı zamanda askerî vazifede görevlendirilmişti. 5 Receb 1158 (3 Ağustos 1745) tarihli bir ferman suretinde yer alan bilgidен anlaşıldığına göre, Hotin Kalesi muhafazasında piyade ve atlı 1.624 nefer yerli Lipka görev yapıyordu³³.

XVIII. yüzyıl başlarında Hotin'de görev yapan ünlü coğrafyacı Bartınlı Es-Seyyid İbrahim Hamdi, kaleme aldığı *Atlas* isimli eserinde Hotin'den ve Lipkalardan etraflıca bahsetmektedir. Buna göre, Osmanlı topraklarına göç etmek isteyen Lipkalar, bu maksatla Muhammed Efendi isimli bir âlimini Hotin'e göndermişler, Devlet-i Aliyye tarafından Lehistan Devleti'ne bir elçi gönderilmesini ve göçleri ile ilgili kolaylık sağlanmasını rica etmişlerdir. Ancak Sadrazam İbrahim Paşa'dan gelen cevaptan tatmin olmayarak göç etmekten vazgeçmişlerdir³⁴.

Lipkaların dillerini öğrenmesinin yanında onlarla sürekli temas halinde olan İbrahim Hamdi, Lehistan'dan Osmanlı topraklarına göç eden ve Hotin'de yerleşmek isteyen 6.000 Lipkadan bahsetmektedir. Burada eşraftan bazılarını ağalık verilmiş ve önemli sayıda bir kısmı da kale muhafazasında asker olarak görev almıştı. Bazı Lipkalar ise bir süre sonra buldukları şartlara uyum sağlayamadıklarından ya da çeşitli sıkıntılardan dolayı Lehistan'a geri dönmüşlerdi. Lehistan'da yaşadıkları dönemde İslam dini ve kültürel

²⁹ Abrahamowics ve Reychman 1986, s.767.

³⁰ Orhonlu 1971, s.71.

³¹ TT 888, s.111.

³² TT 888; Ayrıca aynı bilgi Orhonlu 1971, s.73'de yer almaktadır.

³³ TT 927, s.2.

³⁴ İbrahim Hamdi, s.342b;

kimliklerini büyük ölçüde muhafaza eden Lipkalar, yaşadıkları yerde camiler ve okullar inşa etmiş, Kur'an okumaya ve öğretmeye büyük önem vermişlerdir. Hotin'e geldikten sonra İslamî hayat tarzını daha rahat yaşama imkânı bulmuşlardır. Öte yandan usta at binicisi olan Lipkalar Lehistan Krallığı bünyesinde önemli bir konumda bulunuyordu. İyi bir binici ve avcı olmalarının yanında dericilik de temel geçim kaynağını oluşturuyordu³⁵.

Bartınlı Es-Seyyid İbrahim Hamdi'nin Atlas'ında Hotin Kalesi

1718-1728 yılları arasında Hotin'de bulunan ve burada cebehâne kâtibi ve defterdar kâtibi olarak görev yapan ünlü coğrafyacı Es-Seyyid İbrahim Hamdi Efendi³⁶, *Atlas* isimli eserinde Hotin ve çevresi ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Boğdan vilayetinden Hotin'e gidilen yol üzerinde Prut Nehri kenarında düz bir sahada kurulmuş bir kasaba olan Akmescid'den bahsetmektedir. Buna göre, Özü Valisi Abdi Paşa, 1717 yılında (1130) Akmescid'in Baş Beşlü Ağası Gazi Ağa iltimasıyla orada bir cami yapılmasını istemiş, caminin kıblesinin belirlenmesi görevi de İbrahim Hamdi'ye verilmiştir³⁷.

Prut Nehri sahilinde kurulmuş bir diğer köy de Lipka Beşlü Ağaları'nın ikamet ettiği Kanlı Köprü'dür. Kanlı Köprü, İbrahim Hamdi'nin anlatımıyla, gelişmiş bir kasabaydı ve 1724 (1137) yılında Koca Mustafa Paşa burada bir cami yaptırmıştı³⁸.

İbrahim Hamdi Hotin Kalesi'ni anlatırken, Turla Nehri'nin Boğdan tarafı sahilinde inşa edilmiş eski bir kale ve onun etrafında yapılmış yeni bir kaleden (kale-i cedid) bahsetmektedir³⁹. Eski Hisar'ın iç kısmında kiliseden çevrilme bir câmi, cebecibaşı vekili dizdar konağı ve cebeci kışlaları, imam ve müezzin evlerinden söz eder. Kalenin alt kısmında yer alan ve kalenin dışıyla bağlantılı yollara sahip mahzenlerin ve odaların olduğunu ifade eder. Bununla birlikte "*Odaları mükellef ve müzeyyen minare gibi nerdebanlar ile aşağıdan yukarı çıkılurmuş fi'l-asl bir kız sarayı olmak üzere zu'm iderler vasat-ı kal'ada yek*

³⁵ Bartınlı İbrahim Hamdi, s.336b, 337b, 340b, 341b, 342a'dan naklen Orhonlu 1971, s.75.

³⁶ XVIII. yüzyılda kaleme aldığı Atlas adlı iki ciltlik eserinde ünlü coğrafyacı İbrahim Hamdi, birçok yerin tarihi coğrafyası hakkında bilgiler vermekle birlikte, görev yaptığı Hotin'den detaylı bir şekilde bahsetmektedir. İbrahim Hamdi ve eseri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Orhonlu 1963; Ak 2000.

³⁷ İbrahim Hamdi, s.275a.

³⁸ İbrahim Hamdi, s.275a.

³⁹ İbrahim Hamdi'nin anlatımına göre; 1713 yılında Sadrazam Şehid Ali Paşa'nın uygun görmesiyle bölgeye Serasker tayin edilen Abdi Paşa ve onun maiyyetinde yer alan Kırım kuvvetleri, *Çoçora* diye bilinen yerde, Avusturyalılara karşı mücadele ederken, Hotin'de yeni bir kale yapılmasının gündeme gelmiştir. Bkz. s.286a, 286b.

pare taşı dilüb üç yüz kulaç kadar bir amik kuyu olub Turla'dan su almışdır. Kal'a-i mezbure mutalsım olub..." anlatımıyla detaylı bilgiler vermektedir. Öte yandan Yeni Kale'nin dört kapısından bahsetmektedir. Bunlar; İstanbul Kapısı, Tamışvar Kapısı, Su Kuyusu Kapısı ve Uğrın/Oğrın (اوغرین) Kapısıdır⁴⁰. "İstanbul Kapısı'ndaki tarih Şehid Ali Paşa'ya ait olup Hotin abad oldu tarihtir ve itmam-ı kal'ada camiü'l-hurûf cebehâne kâtibi bulunup def'a-i sâniyede Abdi Paşa seferden gelüp Hotin'e Özü valisi ve seraskeri olmağla tarihe ferman etmekle Rumeli eyaletinden Ruscuklu Gümüş Kolçak Bekir Ağazâde ta'lik yazusun taşa resm idüb tarihin bu fakir on iki beyit kadar inşâd ve taşa hakk ve tezhibi dahi bizimdir" ifadesinde İstanbul ve Uğrın kapılarındaki tarih düşürmeyi bizzat kendisinin yaptığını belirtir⁴¹. Ayrıca dış hisarda iki hamam, iki cami ve İstanbul Kapısı dâhilinde pek çok çarşı ve dükkânın bulunduğunu söyler⁴².

İbrahim Hamdi, diğer yapılardan söz ederken "İç kale mukabelesinde dere içinde bir hamam andan Yeniçeri Ağa kapusu ve ânın kurbünde Ağa Camii ve Yeniçeri kışlakları ve dere yamacında barut mahzeni vardır. Yukarı İstanbul Kapusu tarafında Paşa Sarayı mukabelesinde kethüdası ve divan efendisi konakları mukabelesinde Defterdar Kasım Efendi Hamamı bir mükellef ve münakkaş hamam olub İstanbul hamamlarına benzer mukabelesinde bir çeşme ve Merhume Vâlide Sultan Cami' ve civarında mahkeme ve mezaristan olup Abdi Paşa anda medfundur ve birkaç defterdar ve mukabeleci dahi vardır" şeklinde tarif eder⁴³.

Hotin'in bu yüzyılda Rus saldırılarına maruz kalıp, yağma ve tahrip edilmesi şehrin mimari yapısına oldukça büyük zararlar vermişti. Valide Sultan Cami'nin kurşunu ve döşemesi Rus istilası sırasında soyulmuş yine Abdi Paşa'nın⁴⁴ mezarındaki sandukası da aynı akıbete uğramıştı. Öte yandan Sultan III. Ahmed zamanında katledilen Osman oğlu Nasuh Paşa'ya ait 333 değerli kitap, Hotin Kalesi'ndeki talebeler için buraya getirilip vakf edilmişti. "İç kalede Cebehane kullelerinde, caminin üst kısmında özel olarak yaptırılmış dolaplarda" yer alan bu kitapların korunması için bir de *hâfız-ı kütüb* ve *nâzır* tayin

⁴⁰ İbrahim Hamdi, s.275b.

⁴¹ İbrahim Hamdi burada "Abdi Paşa-i kerem-küster vezir-i namver", "Kim odur sahib-i livâ-i serasker-i ehl-i gaza", "ve muhlis ve tarihi yazdı menkûten meâli levha tarihin kalem", "Oldu ikmalen Hotin muhkem bi-avn-i kibriya" yazısıyla tarih düşmüştür. Ebced hesabıyla ortaya çıkan tarih H. 1134 (1721/22) olarak belirtilmiştir. Bkz. s.276b.

⁴² İbrahim Hamdi, s. 275b.

⁴³ İbrahim Hamdi, s.275b.

⁴⁴ Abdi Paşa, 1697'de vezir rütbesiyle Rumeli valiliğine getirilmiş, daha sonra Anadolu, Temeşvar, Van, Sivas, Erzurum, Halep, Trabzon, Belgrad, Bender, Basra, Bağdat valiliği görevlerinde bulunmuştur. 1718 yılında Hotin Valisi olarak görev yapmış ve burada vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, s.408-409.

edilmişti. Bununla birlikte aynı yerde Yeniçeri Ağası Evliya Hasan Ağa'ya ait 200 cilt kitap da bulunmaktaydı. Tüm bu değerli kitaplar Rus istilasında Moskova'ya götürölüp bir kısmı satılmış geri kalanlar da Moskova ve Lehistan'da bırakılmıřtı⁴⁵.

İbrahim Hamdi Efendi'nin Atlas'nda Bahsettiği Hotin'deki Bazı Yapılar

Yapılar	Bulunduğu Yer
Topçu ve Top arabacısı Kışlakları	İstanbul Kapısı girişinde
Ağa konakları	İstanbul Kapısı girişinde
Divan Efendisi Konakları	İstanbul Kapısı girişinde
Defterdar sarayı	İstanbul Kapısı girişinde
Zahire Anbarı	Defterdar Sarayı yanında
Defterdar Kasım Efendi Hamamı	Kolçak Paşa Sarayı karşısında
Çeşme	Defterdar Kasım Efendi Hamamı karşısında
Mahkeme	Vâlide Sultan Cami'i civarında
Mezaristan ⁴⁶	Vâlide Sultan Cami'i civarında
Mektep	Defterdar Kasım Efendi Hamamı yanında
Dükkanlar	Defterdar Kasım Efendi Hamamı yanında
Kolçak Paşa Sarayı	Taşra Varoşunda
Ayasofya Camii (Kiliseden dönme)	Kolçak Paşa Sarayı yanında
Hacı İbrahim Cami	Çarşıda
Defterdar Mustafa Efendi Cami'	Çarşıda
Atak Cami'	Lipka Mahallesinde
İç Kale Cami'	Kale içinde
Kütüphane	İç Kale Cami'sinin üstünde
Valide Sultan Cami'	Kale içinde
Medrese	Yeri belli değil
Hamam	İç kale karşısında dere içinde
Yeniçeri Ağa Kapısı	İç kale karşısındaki hamamın yanında
Ağa Cami'i	Yeniçeri Ağa Kapısı yakınında
Yeniçeri Kışlakları	Ağa Cami'i yanında
Barut Mahzeni	Dere yamacında

Hotin, Osmanlı Devleti'nin doğrudan idaresi altına bağlandıktan sonra

⁴⁵ İbrahim Hamdi, s.276b. "Moskov kâfiri esir idüb vilayetine getirüb ayaklar altında pâymâl ve Yahudiler yedine giriftar olmuşdur Yahya Paşa Moskov'da esir bulunub kendüye getürdüklerin rahis baha ile almışdır ve bir mikdarın dahi Lipka taifesinden bazıların Yahudilerden alub getirüb İstanbul'da ve sâir kasabât ve kuralarda fûruht eylediler ve el-yevm kati vâfir kitab Moskov ve Leh'de esir kalmışdır" ifadesiyle bu kitapların akıbeti hakkında bilgi vermiştir.

⁴⁶ İbrahim Hamdi, ölen Abdi Paşa'nın ve ileri gelenlerin burada yattığını söyler. Ayrıca 1724 yılında ölen oğlu es-Seyyid Abdurrahman'ın da burada medfun olduğu ve evinin de Vâlide Sultan Cami'sinin karşısında bulunduğunu ifade eder. s.275b.

imar faaliyetleri hızlanmış, şehrin Türk-İslam kimliğine bürünmesi amacıyla yoğun bir çaba gösterilmiştir. Öncelikle serhat şehri olmasından dolayı her an istila tehdidi ile karşı karşıya kalmasının önüne geçmek amacıyla yeni, muhkem bir kale bina edilmiştir. XVIII. yüzyıl ilk yarısında gerek kale içi gerekse varoşundaki yapılaşma dikkat çeker. Bununla birlikte kale ve çevresi Litvanya ve Lehistan'dan Osmanlı topraklarına göç eden Lipka Tatarları için yeni bir iskân sahası olmuştur. Ayrıca Lipkaların Hotin'de bir mahalle kurdukları anlaşılmaktadır. Bu dönemde şehirde çok sayıda cami ve mescit yer almakla birlikte, her türlü esnafın bulunduğu çarşılar da ticarî hayatın canlılığına delalettir. Ancak şehrin Rus istilasıyla karşı karşıya kaldığı dönemlerde çarşılar yağmalanmış ve esnafa büyük maddi zarar verilmişti.

Hotin'deki bazı dini ve eğitim kurumlarının masrafları Devlet-i Aliyye tarafından karşılanıyordu. Bu hususta "*İç Kal'a Câmi'* ve *Valide Sultan Câmi'i ve Ayasofya Câmi'*inin müderris ve eimme ve hutebâ ve kurrası ve kayyım ve müezzinin rüsûm ve akarâtına müteallik mesarîfın küllisi beher şehr defterdar tarafından Hotin gümrük malından olmak üzere virilür mirîdir ve kusuru dahi vâfir mesâcid olub ashâb-ı hayr her kim ise anlar virirler ..."⁴⁷ açıklamasından anlaşıldığına göre belirtilen kurumlardaki personelin maaş ve diğer masrafları Hotin gümrük malından her ay ödenmekteydi.

Hotin'in ticarî hayatını canlandırmak amacıyla kalenin kuzeybatı istikametinde yer alan İzvaniçe (İzvança) Kalesi'nin karşısında Turla Nehri kenarında bulunan Atak (Otak) mahallesinde Hotin Defterdarı Mustafa Ağa tarafından bir panayır kurulmuştu. Bu panayırdaki bir büyük köşk, gümrükhâne, tüccâr ve canbazlar için ayrılmış yerler bulunmaktaydı. Yine burada 50 kadar meyhanene Lehliler tarafından işletilmekteydi. Yılda yedi defa kurulan panayırın güvenliği bir Başçavuş, Alaybeyi ve bir Beşlü Ağası ile askerler tarafından sağlanıyordu. 1736 savaşında şehrin Ruslarca istilasından önce oldukça canlı olan Hotin gümrük ve panayırının geliri, Hotin muhafızlarına has olarak tayin edilmekteydi⁴⁸.

Panayırdaki çok çeşitli ürünler alınıp satılmakta idi. Özellikle Kazaklar ve Lehliler tarafından getirilen çeşitli kürkler (kakım, tilki, sincap vs.) burada satılırdı. Bunun yanı sıra çeşitli dokumalar, yiyecek ve içeceklerden yağ, çay, kehribar, zencebil (zencefil), karanfil, ceviz, tarçın (dar-ı çin) gibi ürünlerin ticareti de yapılmaktaydı⁴⁹.

Hotin'in doğası ve burada yetiştirilen ürünler hakkında da bilgiler veren İbrahim Hamdi, bahçe ve bostanlarına vurgu yaparak ıhlamur ağaçlarından ve

⁴⁷ İbrahim Hamdi, s.276a.

⁴⁸ İbrahim Hamdi, s.277a.

⁴⁹ İbrahim Hamdi, s.277b.

yetiştirilen çeşitli meyvelerden, özellikle erik, vişne ve kirazından mübalağalı bir şekilde bahsetmiştir. Ayrıca münbit bir araziye sahip Hotin’de tarım ve hayvancılığın oldukça yaygın olduğunu ifade etmektedir⁵⁰.

1739’da Rusların Hotin Kalesi’ni İşgali

1736-39 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşlarında Hotin Rusların istilasına maruz kalmıştı. XVIII. yüzyılda Rusların Karadeniz ve Rumeli’ye yönelik siyaseti dâhilinde gerek Kırım’a yönelik saldırıları gerekse Dinyester Havzası’nı ele geçirerek Boğdan’ı ve dolayısıyla Rumeli’yi kontrol etme teşebbüsleri bölgeyi adeta savaş alanı haline getirmişti. 1737 yılında Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne karşı Avusturya ile ittifakı, Rumeli’ye yönelik siyasetini kolaylıkla uygulama imkânı yaratmıştı. Bu dönemde Osmanlı serhat kalelerinden Hotin ve Bender’in Rusya için Rumeli’nin anahtarı konumunda olması, çetin mücadeleler yaşanmasına ve bölgenin tahribine neden oluyordu. 1738 yılında General Minih komutasındaki Rus kuvvetlerinin Bender üzerine yaptığı sefer başarısız olmuş ve ağır kayıplar verilmişti. Ertesi yıl Rus askerî erkânının imparatoriçeye sunduğu rapor ve önerileri doğrultusunda yeni bir plan kabul ediliyordu. Buna göre, ana ordunun doğrudan Lehistan üzerinden Hotin’e girmesi ve Osmanlı kuvvetlerine karşı burada aktif olması kararlaştırılmıştı⁵¹.

1739 Nisan’ında 60-65 bin kişilik bir kuvvet ile hareket geçen Minih, İmparatoriçenin onayı ile Lehistan topraklarından geçerek Dinyester’e ulaşmayı hedefledi. Kazakların da yardımıyla Rus kuvvetlerinin bir kısmı Bender’e doğru yanıltıcı bir hamle yaparak hedef saptırmayı denedi. Bunun sonucunda Osmanlı kuvvetleri burada bir süre oyalanmak zorunda bırakıldı. 17 Temmuzda Rus kuvvetleri, Nedoborçesky Dağları’nı aşarak Dinyester yönünde hareket ettiler. Buradan Hotin’e yönelerek dikkatleri buraya çekmeye çalıştılar⁵². Bu arada General Minih idaresindeki asıl ordu iki günlük yol kat ettikten sonra Dinyester sahilindeki *Sinkovets* adlı köye ulaştı. Burada bir köprü yapılarak ordu nehrin karşı tarafına geçirildi. Osmanlı kuvvetlerinin Rus ordusunu Zbruç civarında beklemesi, bu geçişin kolaylıkla gerçekleşmesini sağladı. Minih, bundan sonra Çernovets’e yöneldi. Öte yandan Veli Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunda 80 bin kişilik bir kuvvet bulunuyordu. 16 Ağustos’ta Savuçan adlı yerde iki ordu arasında şiddetli bir muharebe yaşandı. Yaşanan muharebe neticesinde Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi üzerine 19 Ağustos 1739 tarihinde Hotin, Ruslar tarafından ele geçirildi⁵³. Bu olay Osmanlı kroniklerinde, taraflar arasında savaşı sonlandıran Belgrad Antlaşması’nın imzalanmasından sonra

⁵⁰ İbrahim Hamdi, s.277b.

⁵¹ Şirokorad 2013, s.118 ve 120.

⁵² Şirokorad 2013, s.122.

⁵³ Şirokorad 2013, s.123-124.

gerçekleşen bir hadise olarak anlatılmaktadır.

Rus delegasyonu ile yapılan müzakereler sonucunda Azak Kalesi'nin yıkılması, Kabartayların önceki statüsünün geçerli olması, Azak Denizi'nde Rusların savaş gemisi bulundurmaması şartıyla, eski sınırların tanınması hususunda anlaşmaya varılmıştır. 18 Eylül 1739⁵⁴ tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Belgrad Antlaşması imzalanmıştır.

Osmanlı ordusunun Belgrad'dan dönüşü sırasında Rus birliklerinin Hotin önlerinde bulunduğu ve yapılan saldırılara karşı mücadele verildiği haberi gelmişti. Bender ve Bucak seraskerleri ile İbrail muhafızı ve Boğdan voyvodasının ittifaken bildirdiği malumata göre, Rus birliklerine karşı savunma mücadelesi devam ederken, Özü valisi Genç Ali Paşa, bireysel hareket ederek emrinde bulunan az sayıdaki askerle kalabalık düşmana karşı hücumla kalkışmış ve hezimete uğramıştı. Bunun üzerine, Özü Kalesi'ne doğru kaçmaya çalışan vezir, Osmanlı kuvvetlerinin de geri çekilmesine neden olmuştu. Rus birliklerinin artan şiddetli saldırısıyla Hotin Kalesi işgal edilmiş, kale muhafızı Kolçak İlyas Paşa ve beraberindekiler esir alınarak Rusya'ya götürülmüştü⁵⁵.

Rusların Hotin Kalesi'ni istilasında, kimsenin canına ve malına dokunulmaması karşılığında kalenin teslim alınması sözünü çiğneyerek, başta kale muhafızı Kolçak İlyas Paşa⁵⁶ olmak üzere çok sayıda askeri esir alıp beraberinde götürdükleri, bununla birlikte şehirde büyük maddi hasara sebep oldukları bilinmektedir. Rusya'ya esir olarak götürülenler sonradan serbest bırakılmıştır. Bununla ilgili olarak bir ferman suretinde istila sırasında esir olup sonradan serbest bırakılan 164 zeamet ve tımar sahibine haklarının ödenmesi istenmiştir⁵⁷.

⁵⁴ Şirokevad s.125.

⁵⁵ XVIII. yüzyıl vakanüvislerinden Subhi'nin tarihinde bu olay "kimi Bender tarafına ve kimi dahi Hotin tarafına insiraf-ı davet ve bir gece kale-i merkumede meks ve ertesi umumen Bender kal'asına ilgar ü azimet eyledikleri ve a'da-yı din dahi mahal-i merkumdan hareket ve Hotin kal'ası pişkâhına gelüb derun-ı kal'ada olan muhafızının kemal-i kılletinden nâşi müşarünileyh İlyas Paşa dahi müdafaalarına dahi adem-i iktidar ile ala-tariki'l- isti'man kal'a-i merkumeyi teslim etmiş iken melain-i hâsirin irtikab-ı kizb ü hile ile isti'manlarına itibar etmeyüb sözlerinden nükul ve cümlesini ahz ü giriftar ve bi'l-cümle emval ü iyalleriyle kendü memleketleri tarafına irsal eylediğinden..." diye anlatılmaktadır. Ayrıntı için bkz. Subhi 1784, s.168-169.

⁵⁶ 1145'de (1732-33) Hotin muhafazası şartıyla mirimiranlık ile Yanya sancağı tevcih edilen Kolçak İlyas Paşa'ya 14 Muharem 1149'da (25 Mayıs 1736) vezirlik payesi verildi. Bkz. Mehmed Süreyya, s.797; Subhi 1784, s.80.

⁵⁷ TT, 927, s.2'de: "Hotin sancağı zuema ve erbab-ı timarında kal'a-i mezbure istilasında esir olub badehü halas olan yüz altmı dört neferin haklarına merhameten neferat mevâcibinin tevkiif müşahedesı olan beş bin gurus hakkıyla ocaklık olan kura-i mezbureden ikişer kat yazılarıyla altı yük akçenin kırk yedi aded kura ifraz ve üç aded zeamet ve yüz altmı bir adet tımar olmağına kalem kalem tefrik yüz altmı dört nefere taksim.." ifadesi yer almaktadır.

Hotin'in işgal haberi Belgrad'dan dönmekte olan ve Hisarcık adlı menzilde bulunan Osmanlı ordusuna ulaştığında büyük bir üzüntü yaşandı. Ayrıca gelen haberde Rusların Bender'e doğru yöneldiği ve buradaki kaleleri tehdit ettiği bildiriliyordu. Her ne kadar Rusya ile savaşı sonlandıran antlaşma yapılmış olsa da ihtiyati tedbir olarak yeterince kuvvet bölgeye sevk edildi⁵⁸. Belgrad Antlaşması gereğince Hotin'in tahliyesi ve Osmanlı Devleti'ne iadesi birkaç ay sonra mümkün olabildi. Devletler arasında imzalanan antlaşmanın yürürlüğe girmesi, antlaşma metninin her iki tarafın yetkili mercilerince tasdik edilmesinden sonra, yapılacak bir merasimle tasdiknamelerin karşılıklı olarak değişimi ile gerçekleşiyordu. Belgrad Antlaşması tasdiknamesinin, Rus heyetiyle mübadele töreni ancak Hotin'in tam anlamıyla tahliye edilmesi ve Osmanlı Devleti'ne iadesinden sonra 11 Ramazan 1152 (12 Aralık 1739) tarihinde yapılmıştır⁵⁹.

Osmanlı memleketinde bir serhat kale olmasından dolayı Hotin, sınırın öte yakasından gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı ilk mukavemeti göstermesi açısından son derece önemli bir konumda bulunuyordu. Bir başka ifade ile Osmanlı topraklarına yapılacak saldırılarda, iç bölgelerin güvenliğinin sağlanmasında hayati derecede rol oynuyordu. Bunun yanı sıra dış memleketlerden gelen elçilerin de uğrak yeri idi. Öyle ki XVIII. yüzyılda Prusya, Lehistan ve İsveç krallıklarından gelen elçilerin kabul edilecekleri yere ulaştırılması, Hotin muhafızının marifetiyle sağlanıyordu. 1128 (1715) yılında gelen Lehistan elçisi, Hotin Muhafızı Damad Mehmed Paşa'nın kendisine refakatçi olarak tayin ettiği ağalardan biriyle Ordu-yı hümayuna ulaştırılmıştı⁶⁰. Yine 1739 yılında Prusya kralı tarafından gönderilen elçi, Lehistan üzerinden Hotin'e ulaşmış, burada Muhafız Kolçak İlyas Paşa tarafından karşılanıp beraberindekilerle birlikte Bender seraskerine güvenli bir şekilde gönderilmişti⁶¹.

⁵⁸ Subhi 1784, s.168'de bu durum "bâlâda zıkr ü beyan olunduğu üzere bu defâ kefer-i merkume ile akd olunan sulh ü salâhın haber taraflarına vasıl olduğu suretde fi-ma-ba'd terk-i cenk ve cidal ile memleketleri tarafına avdet ve ricat edecekleri dahi mecrum ve mukarrer iken bu bâbda yine hezm ve ihtiyata reâya şimdilik ol taraflara atalet-i ikdam-ı nehuset etmemeleri için Boğdan memleketinin hıfz ve hırâseti emrine ihtimam olunmak iktiza etmekle Bender seraskerinin maiyyetinde olan mirimirandan Atmaca Paşa ve mirî levandât başbuğlarından Vanlı Yeğeni Bolu voyvodası ile bi'l-ittifak hareket ve vilayet-i merkumeyi keyd ve gezend-i a'dâdan himâyet ve sıyânet ve Bender seraskeri dahi maiyyetinde olan tevâif-i askeriyeye ile kal'a-i merkumenin muhafazasına kıyam ve İbrail havalisinde olanları dahi tedhiştan sıyânete münâsib olan mahallerden ol taraflarda bir mikdar nefir-i âmm olunmak ferman buyurulub ve hin-i iktizada asker tahriri ve ahali takriri misillü umura sarf için voyvoda-i merkume bir mikdar hazine dahi tertib olunub esnâ-i râhda vaki Patçana? menzilinden ihrac ve irsal olundu" şeklinde ifade edilmektedir.

⁵⁹ Subhi 1784, s.171.

⁶⁰ Râşid 1865, s.240-241.

⁶¹ Subhi 1784, s.149.

1768-74 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Hotin Kalesi

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1739 yılında yapılan Belgrad Antlaşması ile uzun süreli bir barış ortamı tesis edilmiş olmasına rağmen, bölgesel sorunlar ve çıkar çatışmaları nedeniyle iki devlet 1768 yılında yeni bir savaş ortamına girmişti. Rusya, gerek 1763'te boşalan Lehistan tahtına seçilecek kralın belirlenmesinde, gerekse bu ülkede yaşanan mezhep mücadelelerinde oynadığı rol ile bölgesel çatışmaların yaşanmasına zemin oluşturmuştu. Devletler arası ilişkileri gerginleştiren bu tür meseleler elçiler vasıtasıyla, yapılan görüşmelerde zaman zaman dile getirilmiş, sorunların barışçıl yollarla halledilmesine çalışılmıştı. 13 Safer 1178 (12 Ağustos 1764) tarihinde Osmanlı Devleti hariciye memurları, Prusya elçisinin de hazır bulunduğu bir görüşmede, Rusya Kapı Kethüdası ile bir mükâleme gerçekleştirmiştir. Burada iki devlet arasında siyasi gerginliğin nedenlerini oluşturan meseleler konuşulmuştur. Rusya'ya Lehistan'ın içişlerine müdahalesi ile sınır boylarındaki Hotin ve Bender'e karşı tehditlerinin nedenleri sorulmuş, bununla ilgili olarak Hotin muhafızına Rus generalinden gelen mektup sunulmuştu⁶².

Öte yandan Osmanlı Devleti Lehistan'daki duruma karşı kayıtsız kalmamış, Leh soylularının talepleri ve Fransa'nın tahrikkâr tutumuyla Rusya'ya karşı savaş ilanı kararını vermişti⁶³. Bu dönemde Sadrazam Muhzinzade Mehmed Paşa, tecrübelerine istinaden Özü, Hotin gibi sınır kalelerinde gerekli tahkimat yapılmadan, hemen savaş açılmasına karşı bir duruş sergiledi ve bu tutumu nedeniyle azl edildi. Bununla birlikte üst düzey bürokraside savaş aleyhtarı olanlar görevlerinden alınarak yerlerine savaş açılmasını destekleyenler atandı⁶⁴. 25 Eylül 1768'de Rusya'nın İstanbul'daki büyükelçisi Obrezkov, yeni Sadrazam Hamza Paşa'nın da bulunduğu Osmanlı heyetinin huzuruna çağrıldı. Burada Rusların yaptığı yanlışlıklar elçinin yüzüne

⁶² BOA, CH, 3104'de yer alan mükâleme mazbatasında bu iddialar karşısında Rus kapı kethüdası "Resm-i hattı ve elfâzı Rusiyye hatt ve elfâzı üzere tahrir olunagelmış iken bu mektub Leh lisanı ve hattı üzere tahrir ve imzası Françe lisanı ve hattı üzere tastir olunması bir hikmete mebnî olmak gerektir dediklerinde güya sahte midir diyeceksiz deyü sual olundukda ne sahte ve ne sahih diyebiliriz zira mechul bir şeydir kaldı ki eğer sahih ise Rusiyye devleti tarafından Lehlüye imdad olunan askerin imali Lehliye müfevvez olmağla Rusiyye askerinin Kamanıçeye Leh cumhuru göndermek gerektir ve Rusiyye cenerali dahi kurb-i civar-ı hudud-ı Devlet-i Aliyyeye gelüb iki devlet beyninde musafât-ı müebbedeye kemal-i riayet olunduğunu bildiğinden kurb-ı civarda olan Hotin serhaddinin ahalisine bir havf ve vahşet gelmemek kasdına binaen arz-ı ihlas eylemesi ihtimalden bâid değildir zira lâzıme-i dostluk da budur" diyerek cevap vermiştir.

⁶³ Mustafa Nuri Paşa 1992, s.56.

⁶⁴ Şem'dânî-zâde 1978, s.112-113.

söylendi. Özellikle, Osmanlı-Lehistan sınırındaki Balta⁶⁵ şehrinde yapılanlar ve burada bazı Türklerin öldürülmesi ile ilgili olaylar anlatıldı. Rus ordusunun derhal Lehistan'dan tamamen çekilmesi, buradaki gayri Katolikleri (Ortodoks ve Protestanlar) desteklemekten vazgeçmesi istendi. Bu ultimatom ile elçi ve beraberindekiler hapsedildi. 3 Ekim 1768 tarihinde Rusya'ya karşı savaş açılmasına karar verildi⁶⁶.

Rusya savaş stratejisini oluştururken, Osmanlı ordusunun Lehistan'a girmesini önlemek amacıyla Hotin'i ele geçirmeyi planladı. Rusya'ya göre, Osmanlı Devleti'nin saldırı planı iki kol halinde gerçekleşecekti. Birincisi Lehistan sınırına büyük bir yığınak yapılacak bunun içinde Lehli unsurlar da dahil yaklaşık 400 bin kişilik ordu, Hotin'den Varşova'ya doğru ilerleyerek Rus ordusuna ana darbeyi indirecek, diğer kol ise Kırım'dan kuzeye hareket edecek ve Ukrayna'da konuşlanan Rus birliklerine saldıracaktı⁶⁷. Buna göre birinci koldan harekete geçecek ordunun amacına ulaşmaması için Hotin'in zapt edilmesi elzem haline geliyordu.

Osmanlı Devleti'nin sınır bölgelerindeki kalelerde gerekli tahkimâtı yapmadan, özellikle Hotin, Özü ve Bender gibi kaleleri sağlamlaştırılmadan ve buralara askerî lojistiği tam olarak ulaştırmadan kalkıştığı bir saldırı planı, büyük risk taşıyordu. Bütün bunlara rağmen Osmanlı ordusu harekete geçti. Tuna Nehri geçilip Bender'e oradan da Han Tepesi'ne dönüldü. Bu arada Sadrazam Hamza Paşa hastalığının ilerlemesi nedeniyle görevden alınmış yerine Yağlıkçı-zâde Mehmet Emin Paşa atanmıştı⁶⁸.

Savaş ilan edilmiş olsa da 1768 yılında herhangi bir çatışma yaşanmadı. Golitsın komutasındaki Rus ordusu, 15 Nisan 1769'da Turla Nehri'ni geçerek Hotin Kalesi'ni kuşattı. Bu kuşatmadan bir netice alınamayınca ordu 24 Nisan'da geri çekildi⁶⁹. Bu sırada Hotin'e bağlı bazı köyler tahrip edildi.

Hotin Kalesi'ndeki Yamakların İsyanı

1769 yılı Nisan ayı sonlarında Hotin'de Yamaklar⁷⁰ tarafından çıkarılan bir isyan meydana gelmiş, bu isyan sonucunda Hotin Muhafızı Hüseyin Paşa öldürülmüştü. *Mür'i't-Tevârih*'te bu olay, dönemin Hotin kadısı olan

⁶⁵ "Baltı", "Belts" şeklinde söylenen bu şehir, bugün Moldova Cumhuriyeti'nin ikinci büyük şehridir.

⁶⁶ Şirokorad 2013, s.135; Mustafa Nuri Paşa 1992, s.57.

⁶⁷ Şirokorad 2013, s.135-136.

⁶⁸ Mustafa Nuri Paşa 1992, s.58.

⁶⁹ Şirokorad 2013, s.137.

⁷⁰ Emecen 2013, s.311. Osmanlı askeri teşkilatında ilk zamanlarda yaya ve müsellemlere yardımcı kuvvet olarak ortaya çıkmış olan Yamaklar, XVIII. yüzyılda Yeniçeri sınıfına katılmaya aday askerler olarak özellikle sınır boylarındaki kalelerde istihdam edilmişlerdir. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok askeri kargaşanın kaynağı olarak gösterilirler.

Sahhafzâde Mustafa Efendi'nin nakliyle ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Buna göre; pek çok zamandan beri Yamaklar, amirlerine itaat hususunda gevşeklik göstermişler çeşitli bahaneler ile isyan edip zabitlerini hapsedmeyi adet haline getirmişlerdi. Birçok kez bölgedeki Rus köylerini yağmalayıp mal ve mülklerine el koymayı iş edinmişlerdi. Ancak Hotin kuşatması sırasında Rusların kendilerine ait köyleri tahrip etmesi ve yağmalaması üzerine, bir an önce bunun intikamını alma düşüncesiyle kale komutanını saldırıya geçme konusunda zorlamaya çalışmışlardı⁷¹.

Önce kethüda Süleyman Ağa'ya gidip isteklerini bildirmişler ancak ağanın telkininden tatmin olmayınca ertesi gün Paşa Kapısı önünde toplanmışlardı. Burada da ikna çabaları sonuç vermeyince isyancılar tarafından Muhafız Paşa öldürüldü. Bunun üzerine Bostancıbaşı Halil Paşa Hotin'e muhafız olarak tayin edilmiş ama daha önce Gürcü seraskeri olan Ahıskalı Hasan Paşa ve Abaza iki tuğlu Mehmed Paşa komutanlar kaleye gönderilmiş, durumu kontrol altına almışlardı⁷².

Hotin Kalesi'nin İşgali

Osmanlı ordusunun Hotin'e doğru nakli sırasında konakladığı yerlerde yiyecek içecek kıtlığı yaşaması olumsuzluklardan biriydi. Temmuz ayının başlarında Golitsın ikinci kez Turla Nehri'ni geçerek Hotin'i kuşattı ise de

⁷¹ Şem'danî-zâde'de (*Mür'i't-Tevârih*) bu olay, dönemin Hotin Kadısı Sahhafzâde'nin nakliyle: "Bu esnada İzvanca tarafından bir Moskov taburu, bazı Hotin karyelerini tahrib ederek, zuhur ettikde, ayan ve zabitan paşa kapusunda meşveret ettiklerinde, tayin olunan imdadımız gelince, taşra çadır çıkarup, meterise girmek münâsib değil; hemen kal'aya metanet verüb, muhafaza olunmak ve düşman göründüğü tarafa toplar izharı lazımdır dediklerinden sonra vakit ağası olan sabıka Kul Kethüdası Süleyman Ağa, yamakların dimağlarında, kahveler tahribi intikamını Moskovdan alıruz sevdası ile taşra çıkılmaya ibram etmek var. Lakin yamaklar be-şartü's-selamedir. Kavillerine itimad olunmaz; küffarı görücek, bulunan eşyayı yağma edüb firar ederler münasib olan kal'a kapıları bend olunub kal'a muhafaza olunmaktadır diyü, hufyeten paşaya bildirdükten sonra, mezburlar tecemmu' ile ağa kapısına gelüb elbette küffarı istikbal ederiz diyü hilaf tedbirlerini görüb muradları bu bahane ile fitne olduğunu... Moskov bizim karyelerimizi harab ve hayvanlarımızı ahz etti. Paşa niçün ihmal ve müsaade ediyor zâhir küffar ile sözü birdir diye şamata eylediklerini Paşa Kethüdası görüp, böyle şamata ile söz fehm olunmaz, yarın bir akd-i meclis olunsun, ihtiyarlarımız ile müşavere olunsun dağılın dedikçe musırr olub yukarı yürüdüklerinde paşa harebde idi bu şamatayı istima edüb çıkub küffar kurbümüze geldi böyle söz ayakta olunca düşmana cevap verilmez edesizlik etmeyin biz sizden ziyade padişah kal'asını muhafazaya sa'i ederiz padişah beni serasker etmedi, ancak kal'a muhafızı etdi sabredin küffar geldiğini devlet duyub serasker ve imdad gönderür diyü uslub-ı hakim üzere cevaba tasaddi etdi ki...Lâkin eşkıyanın meramı yağma olmağla, paşanın müdebbirane kelimanı isga etmeyüb bu paşa mürtedir diyü feryad ettiklerinde, paşa harem kapısını haşa ayıbdır der iken tüfeng danesi ile paşayı vurup şerbet-i gülfam-ı şehadet ile şirinkâm eylediklerinde..." anlatılmıştır.

⁷² Şem'danî-zâde 1978, s.124.

başarılı olamadı. Bu arada Sadrazam Yağlıkçı-zâde Mehmet Paşa ordunun iâşesi, düzen ve idaresi konusunda başarılı olamayınca görevden alındı yerine Moldovancı Ali Paşa atandı⁷³. Yeni sadrazam bir yandan Hotin'de asker toplamakla uğraşırken diğer yandan Rusların taarruzunu püskürterek kışlağa dönmenin hesabını yapıyordu. Turla Nehri üzerinde köprü kurdurup ordunun karşı yakaya geçmesi sağlandı. Osmanlı ordusu 29 Ağustos'ta Kamanıçe'de Rus ordusuna saldırı düzenlemiş her iki taraf ta ağır kayıplar vermişti⁷⁴. 6 Eylül'de karşı saldırıya geçen Ruslar, Osmanlı kuvvetlerini büyük bir hezimete uğrattı. Sadrazam dağılan orduyu toparlamak yerine Hotin Kalesi'nde yeterli muhafız birliği bırakmaksızın Han Tepesi'ne, oradan da ordunun kışlağı olan Babadağı'na gitti. Böylece alelacele savunmasız bir şekilde terk edilen Hotin'i Ruslar savaştan 10 Eylül 1769'da zapt ettiler⁷⁵.

Hotin'i ele geçirdikten sonra, Boğdan istikametinde ilerleyen Ruslar için bundan böyle kale bir harekât üssü olarak kullanılıyordu. 1770 yılında Rumantsov ordusuyla Turla'yı geçip Hotin'e ulaşmış, daha sonra güneyde Türk birliklerine karşı mücadele etmişti⁷⁶.

1769-1774 yılları arasında Ruslar tarafından ikinci kez işgal edilen Hotin, ancak Osmanlı-Rus savaşını sona erdiren Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yeniden Osmanlı toprağı haline gelecektir. Bu esnada Hotin topraklarının yeniden Boğdan'a bağlanması istekleri kabul edilmemişti. Anlaşmanın hükümlerinden birisi de Rusların, Turla Nehri'nin sol yakasına çekilmesi ve burada işgal ettiği kaleleri iade etmesiydi. Buna göre, Rus ordusu Boğdan'ı boşaltacak, Turla Nehri'nin sol yakasına geçecekti. Bundan sonra Hotin ve Bender kaleleri Osmanlı ordusuna teslim edilecekti⁷⁷.

⁷³ Ahmed Resmi Efendi, s.28-29.

⁷⁴ Şirokorad 2013, s.139.

⁷⁵ Mustafa Nuri Paşa, s.61; Şirokorad 2013, s.139; Ahmed Resmi Efendi bu hadiseyi "Bu suretde Ağustos geçüb Eylül girdi ortalık tamam soğuk olub düşman girü gitmek ümid olunurken emr-i ilahi ile Turlanın suyu artub Eylülün yedinci günü ki Cemaziye'l-evelinin on yedisidir köprü kırılıb bu kadar ümmet-i Muhammed karşıda düşman içinde kaldı atına dayanub kuvveti olanlar Bender'e doğru çekildi gitti gitmeye çaresi olmayanlar cenk iderek şehid oldular. Bu mertebeden sonra ol mahalde durmak mümkün olmamağla sadrazam Hotin'e serasker ve muhafız paşa koyub kendüsi Han Tepesi'ne gelmek murad eyledi askeri taifesi açıklıktan ve ateşten soğuktan gayetde zebun ve perişan olmağla bir kimse kalmağa rağbet etmedi tayin olunan paşalar kalenin bir kapusundan girüb birinden çıkdı bu üslub üzere bir dirlü karar müyesser olmamağla sadrazam bulunduğu heyetde kalenin kapusunu açık koyub Cemaziye'l-evvelinin yirmi yedinci günü perişan ve perakende Han Tepesi'ne çıkageldi on beş gün içinde bundan kalkılıb ağır toparla İsakçı köprüsüne doğru müteveccih iken yolda ahşama karşı bir azim yağmur yağub ordu halkı çamur içinde ziyade meşakkat çıkub toplar girüde kalmağla bu mahalde üç gün ikamet ve andan İsakçı köprüsünden geçilüb Sultan Osman Tepesi'ne üzerinde birkaç gün konulub kışlamak sadr-ı meşveret ve bu esnada düşman Hotin'den Boğdan'a yerleşüb Tuna yalalarına yayıldı" şeklinde anlatmaktadır; Bkz. s.31- 32.

⁷⁶ Şirokorad 2013, s.144.

⁷⁷ Mustafa Nuri Paşa, s.83.

1787-91/92 Osmanlı- Rus ve Avusturya Savaşları'nda Hotin Kalesi

Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile elde ettiği kazanımlar ve özellikle Kırım Hanlığı üzerinde oluşturduğu baskılar, Osmanlı Devleti ile arasında yeni bir gerginlik yaratmıştı. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı ile savaş kaçınılmaz hale geldi. Öte yandan Avusturya'nın bu savaşta Rusya ile ittifak halinde olması Osmanlı Devleti'ni iki cephede savaşmak zorunda bırakmıştı⁷⁸.

1788-91/92 Osmanlı Devleti-Rusya ve Avusturya arasında meydana gelen savaşlar sırasında Hotin, önce Avusturyalılarca daha sonra ise onlara katılan Rus birliklerince kuşatma altına alındı. Rumantsov'un idaresindeki Rus kuvvetleri, 1788 Temmuz'unda Hotin, Mogilyev ve Kislitsa üzerinden Turla boylarına ulaşmıştı; bir başka komutan Saltıkov'un taburu ise Hotin önlerinde bırakılmış, bu birliklerce kale kuşatılmıştı. Ordunun ana kuvvetleri ise Yaş'a yönelmişti. Bu arada Osmanlı ordusunun Yaş'tan hareket ederek Hotin kuşatmasını kaldırma düşüncesi başarılı olamadı. Ordu güneye çekilme kararı aldı. Böylece geri çekilen ordu, Ruslara karşı Hotin'i iyice savunmasız bırakmıştı. Neticede 17 Eylül 1788'de kale Ruslara teslim edildi⁷⁹.

Taraflar arasında ateşkes ilan edildikten sonra yapılan barış görüşmelerinde savaş öncesi statükonun korunması hususunda mutabakata varılmıştı. Ancak Hotin ile ilgili durum ayrı bir şekilde ele alındı. 5 Şevval 1205 (7 Haziran 1791) tarihinde Osmanlı Devleti delegasyonu ile Nemçe (Avusturya) elçisi Herbert arasında gerçekleşen görüşmede Hotin'in durumunun farklı bir şarta bağlandığı vurgulanmıştı⁸⁰. Ancak sonuç değişmedi ve Hotin Kalesi savaş öncesi olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin idaresine geri verildi. Savaşı bitiren 1792 Yaş Antlaşması ile Ruslar yeniden Turla boylarına çekildiler. Antlaşma sonucunda Hotin'deki işgal sonlandırılarak, kale yeniden Osmanlı hâkimiyetine bırakıldı⁸¹.

SONUÇ

1713 yılında doğrudan Osmanlı idaresi altına alındıktan sonra, sancak haline getirilen Hotin'de, Osmanlı egemenliği tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde kale ve çevresi, inşa edilen Türk-İslam yapıları ve bölgeye yerleşen/yerleştirilen Müslüman Lipka Tatarlarınca ihya edilmiştir. Gerek stratejik konumu, gerekse bölge ticaretinden kaynaklanan ekonomik potansiyeli

⁷⁸ Uzunçarşılı 1983, s.186.

⁷⁹ Şirokorad 2013, s.230.

⁸⁰ BOA, CH, 2361.

⁸¹ Uzunçarşılı 1983, s.187.

ile cazip bir merkez olan Hotin, bu yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki askerî mücadelelere sahne olmuştur.

Hotin'in XVIII. yüzyılda 1739, 1769 ve 1788 tarihlerinde üç kez Rus istilasına maruz kalması pek çok yıkım ve tahribatı da beraberinde getirmiştir. Sınır kalesi olmanın menfi yönlerini yaşamış, bölge adeta savaş alanına dönüşmüştür. Osmanlı Devleti'nin idaresinde 1713-1806 arasında yaklaşık bir yüzyıl kalan Hotin, Kamanıçe'nin kaybından sonra ileri karakol vazifesi görmüştür. Osmanlı Devleti için Doğu Avrupa'da özellikle Rus topraklarından gelen saldırılara karşı kalkan görevini üstlenen bir kale olan Hotin, Ruslar açısından ise Rumeli'ye açılan kilit konumundaydı. Bu açıdan kalenin, XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkması, Rusya'nın Rumeli topraklarına yayılmasını daha da kolaylaştırmıştır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

888 Nolu Hotin Tapu Tahrir Defteri

889 Nolu Hotin Tapu Tahrir Defteri

927 Nolu Hotin Tapu Tahrir Defteri

Cevdet Hariciye (CH), 2361

Cevdet Hariciye (CH), 3104

Yazma Eserler, Araştırma ve İncelemeler

- Ahmed Resmi Efendi Giridî Ahmed Resmi Efendi, *Hülâsatü'l-İtibar*, İstanbul 1276
Abdurrahman Abdi Paşa 2008
Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayi-nâme*, (Haz. Fahri Ç. Derin), İstanbul
- Abrahamowics ve Reychman 1986
Z. Abrahamowics and J. Reychman, "Lipka", *EF*, cilt V, s.765-767.
- Ak 2000
Mahmut Ak, "Bartınlı İbrahim Hamdi ve Atlası", *Belleten*, LXIV, Sayı:239, s.69-87.
- Aksan 1995
Virginia H. Aksan, *An Ottoman Statesman in War&Peace Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, Leiden
- Bushkovitch 2006
Paul Bushkovitch, "Peter the Great and the Northern War", *The Cambridge History of Russia, Volume II, Imperial Russia 1689-1917*, (Ed. Dominic Lieven), Cambridge
- Decei 1967
Aurel Decei, "Hotin", *İA*, 5-I, İstanbul, s.567-571.
- Emecen 2013
Feridun M. Emecen, "Yamak", *DİA*, 43, s.310-31.
- İbrahim Hamdi
Es-Seyyid İbrahim Hamdi Efendi, *Atlas*, 2, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Kataloğu No: 2044
- İnalçık 1959
Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rûsumu", *Belleten*, XXIII-92, s.575-610.
- İnalçık 2000
Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, I*, İstanbul
- İnbaşı 2004
Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul
- İsâ-zâde
İsâ-zâde, *İsâ-zâde Tarihi*, (Haz.Ziya Yılmaz), İstanbul 1996
- Kolodziejczyk 1998
Dariusz Kolodziejczyk, "Hotin", *TDV İA*, 18, s.253-254.
- Mehmed Süreyya 1996
Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî, III*, (Haz. Nuri Akbayar), İstanbul
- Mustafa Nuri Paşa 1992
Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül- Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, III-IV*, (Haz. Neşet Çağatay), Ankara

Osmanlı-Rus Hududunda Bir Kale: XVIII. Yüzyılda Hotin

- Orhonlu 1963 Cengiz Orhonlu, “XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası”, *Tarih Dergisi* 19, s.115-140
- Orhonlu 1971 Cengiz Orhonlu, “Lipkalar” *Türkiyat Mecmuası*, XVI, s.57-87
- Özcan 1992 Abdülkadir Özcan, “Boğdan”, *DİA*, 6, s.269-271.
- Özcan 2001 Abdülkadir Özcan, “Karlofça”, *DİA*, 24, s.504-507.
- Peçevi 1973 İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi II*, (Haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara
- Râşid 1865 Mehmed Râşid, *Tarih-i Râşid*, III, IV, İstanbul
- Silahdar 1928 Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, İstanbul
- Subhi 1784 Mehmed Subhi, *Tarih-i Subhi*, İstanbul
- Şem'dânî-zâde 1978 Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih, II*, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul
- Şirokorad 2013 A.B. Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana, Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, (Çev. D. Ahsen Batur), İstanbul
- Uzunçarşılı 1983 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi IV.Cilt2. Kısım*, Ankara

Ömer Bıyık

